

Osallistuva taidelähtöinen tutkimus aktiivisen kansalaisuuden rakentajana ja vahvistajana

Aktiivisen kansalaisuuden tietoja ja taitoja voidaan oppia niin koulutusorganisaatioissa kuin informaaleissa yhteisöllisen osallistumisen tilanteissa. Millainen areena osallistuva taidelähtöinen tutkimus on aktiivisen kansalaisuuden ja ekososiaalisen sivistyksen oppimiselle ja toteuttamiselle?

AKTIIVINEN KANSALAISSUUS kutsuu ihmiset yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen yhdessä. Se perustuu toimijuuteen – siihen, että ihmisellä on valmiudet, halu ja kyky suunnata omaa toimintaansa ja vaikuttaa yhteiskuntaan niin omien näkemystensä ja periaatteidensa kuin yhteisen hyvän mukaisesti (Harju 2006; Kersh ym. 2021; Turtiainen ym. 2018). Pelkkä kyky ja halukkuus aktiiviseen toimijuuteen eivät kuitenkaan riitä, vaan lisäksi tarvitaan käytäntöjä, jotka mahdollistavat kansalaisille mielipiteen ilmaisemisen ja motivoivat heitä osallistumaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Aktiivinen kansalaisuus perustuukin pohjimmiltaan yhteisöön kuulumiseen (Kersh 2021; Korsgaard 2001). Millaisia mahdollisuuksia taidelähtöisellä tutkimuksella on sen edistämiseen?

2020-luvulla aktiivista kansalaisuutta on tarkasteltu monimuotoisempänä prosessina kuin lakiperustainen ihmisen ja kansallisvaltion välinen suhde ja poliittinen osallistuminen sen kuvaavat. Prosessi

sisältää sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia ulottuvuuksia (Endrizzi & Schmidt-Behlau 2021; Kersh ym. 2021). Aktiivisen kansalaisuuden sisällöt ja aktiivisenä kansalaisena toimimiseen tarvittavat tiedot ja taidot muuttuvat yhteiskunnallisen tilanteen muuttuessa. 2000-luvun yhteiskunnalliset tapahtumat, esimerkiksi pakolaisuus ja maahanmuutto, ovat lisänneet paikallisväestön ja maahanmuuttajien välisiä jännitteitä. Tämä on korostanut monikulttuurisuutta, demokratiaa ja ihmisarvon kunnioittamista aktiivisen kansalaisuuden osana (Annette 2009; Kersh ym. 2021; Toiviainen ym. 2019; Zarifis 2021). Aktiivinen osallistuminen yhteisöjen ja yhteiskuntien toimintaan paikallisesti ja globaalisti edistää kuulumisen tunnetta (Kersh ym. 2021; Toiviainen ym. 2019).

Aikuisopetuksen ja elinikäisen oppimisen keskeinen merkitys aktiivisen kansalaisuuden tukemisessa, erityisesti syrjäytymisvaarassa olevien ihmisryhmien osalta, tunnustetaan ja tunnustetaan tutkimuksessa

TAIDELÄHTÖISISSÄ TUTKIMUSMENETELMISSÄ TAIDE YMMÄRRETÄÄN KENEN TAHANSA TAIDEILMAISUULLISINA TUOTOKSINA.

(Endrizzi & Schmidt-Behlau 2021; Kersch ym. 2021; Toiviainen ym. 2019). Erilaisista taustoista tulevien ihmisten yksilöllistä ja yhteisöllistä osallistumista pyritään tukemaan, jotta he pystyvät tarttumaan aktiivisesti omaan elämäänsä vaikuttaviin asioihin (Kersch ym. 2021). Aktiivisen kansalaisuuden taitoja ei opita vain koulutusorganisaatioissa vaan myös monenlaisissa informaalien oppimisen tilanteissa (Hoskins ym. 2012; Kersch 2021).

Aktiivista kansalaisuutta tutkinut Aaro Harju (2006) jakaa aktiivisen kansalaisuuden toiminnalliseen, poliittiseen ja henkis-kulttuuriseen kansalaisuuteen. Toiminnallinen ja poliittinen kansalaisuus ovat sidoksissa itselle ja muille tärkeiden asioiden, päämäärien tai poliittisten ideologioiden hyväksi toimimiseen. Henkis-kulttuuriseen kansalaisuuteen kuuluvat sivistykselliset, kulttuuriset ja hengelliset aktiviteetit, inhimillisuus, ihanteellisuus, eettisyys, moraalisuus, emotionaalisuus ja arvoperustaisuus sekä rauhan edistäminen, ympäristön suojeleminen ja eläinten oikeuksista huolehtiminen (Harju 2006, 90). Se liittyy läheisesti ekososiaaliseen sivistykseen.

Arto Salonen ja Marjatta Bardy (2015) ovat tutkineet ekososiaalista sivistystä uudenlaisena sivistyskäsitteksenä. Sen mukaan ihmiset tunnistavat ekologisen ja sosiaalisen todellisuuden merkityksen hyvinvoinnissa ja toimivat vastuullisesti niitä edistävällä tavalla. Salonen (2013, 64) toteaa, että ekososiaalinen sivistys toteutuu aktiivisena kansalaisuutena, ja kansalaiset odottavat toisiltaan kestävän kehityksen edistämistä. Ekososiaalisen sivistyksen näkökulmanivoutuu saumattomasti aktiivisen kansalaisuuden 2020-luvun tutkimuksiin, jotka korostavat inklusiivon ja moniarvoisuuden kunnioittamista.

Vaikka tutkimus korostaa inklusiivisuutta aktiivisen kansalaisuuden periaatteena, tunnistaa aktiivisen kansalaisuuden moninaiset ulottuvuudet ja huomioi syrjäytymisvaarassa olevien ihmisryhmien erityistarpeet (Kersch ym. 2021; Toiviainen ym. 2019), aktiivinen kansalaisuus ymmärretään käytännössä usein työkansalaisuutena (Turtiainen ym. 2018). Ne, jotka eivät pysty ilmentämään täyttä työkansalaisuutta, esimerkiksi pakolaiset, vammaiset ja monet vähemmistöt, jäävät aktiivisen kansalaisuuden ulkopuolelle. Lisäksi sen katsotaan edellyttävän tiettyjä perustaitoja, joista Harju (2006) nimeää esimerkiksi puhumisen, kirjoittamisen, kuuntelemisen ja keskustelemisen. Kielitaitoon perustuvat kriteerit sulkevat aktiivisen kansalaisuuden ulkopuolelle ne, joille kielellinen kommunikaatio on haasteellista tai mahdotonta. Tarvitaankin käytäntöjä ja toimintatapoja, joissa myös kapea-alaisten aktiivisen kansalaisuuden määritelmien ulkopuolelle jäävät ihmiset voivat oppia, rakentaa ja toteuttaa aktiivista kansalaisuutta (Endrizzi & Schmidt-Behlau 2021; Hoskins ym. 2012; Kersch ym. 2021). Voisiko tiede olla aktiivisen kansalaisuuden monimuotoisuutta toteuttava ja aktiiviseen kansalaisuuteen kasvattava arena?

Tieteellinen tutkimus on keskeinen yhteiskunnallisen keskustelun ja vaikuttamisen muoto (Koskinen 2016; Mustajoki 2017). Tutkimukseen osallistuville se tarjoaa mahdollisuuden tuoda omat näkemykset ja kokemukset yhteiskunnalliseen keskusteluun. Perinteisissä tutkimusasetelmissä osallistujat jäävät usein tutkimuksen kohteen asemaan. Heillä ei ole mahdollisuutta vaikuttaa esimerkiksi siihen, millaisia ilmiöitä tutkimuksessa tarkastellaan.

Kun tutkimustuloksista kirjoitetaan tieteenalan teorioita ja käsitteitä hyödyntäen ja ne julkaistaan tieteellisissä julkaisuissa, ne jäävät usein tiedeyhteisöön eivätkä tavoita tutkimukseen osallistujia, kansalaisia. Tiede näyttääkin toteuttavan aktiivista kansalaisuutta akateemisena kansalaisuutena. Mutta voisiko tieteellinen tutkimus toimia aktiivisen kansalaisuuden kentällä laajemmin? Voisiko se kasvattaa aktiiviseen kansalaisuuteen ja sen sisältämään ekososiaaliseen vastuullisuuteen? Entä voisiko tutkimus toimia yhteisöllisen toiminnan areenana, joka huomioi kansalaisten moninaisuuden ja erilaiset valmiudet?

TAIDELÄHTÖISET TUTKIMUSMENETELMÄT JA KANSSATUTKIJUUS

'Taidelähtöisellä tutkimuksella' tarkoitetaan laadullista tutkimusta, joka hyödyntää taidetta tutkimusprosessin jossakin vaiheessa (Leavy 2018). 'Taiteella' tarkoitetaan laajaa kenttää kuvataiteesta kirjallisuuteen ja teatterista tanssiin. Taidelähtöisistä menetelmistä alettiin puhua tieteellisessä tutkimuksessa 1900-luvun lopussa, mutta soveltaa ja kehittää laajemmin vasta 2000-luvulla (McNiff 2018; Weber 2008). Niiden yleistymisen on sidoksissa 1900-luvun ja 2000-luvun vaihteessa tapahtuneisiin tieteellisen paradigman muutoksiin ja uudelleen orientautoihin, joita on kuvattu esimerkiksi kuvallisen käänteeseen, kehollisen käänteeseen ja affektiiviseen käänteeseen käsitteillä (Clough 2007; Mitchell 1994; Neville 2015). Käänteet syntyivät haastamaan kielen ja rationaalisen ajattelun valta-asemaa tuomalla tunteet ja keholliset kokemukset osaksi tiedettä (Cole & Knowles 2008). Kun tiedon ajateltiin olevan muutakin kuin rationaalista ja kielellisesti ilmaistavaa, syntyi tarve ja halu kehittää tutkimusmenetelmiä, jotka pystyvät tavoittamaan inhimillisen kokemuksen ja tietämisen eri ulottuvuudet kielellisiä menetelmiä monipuolisemmin (Cole & Knowles 2008; Leavy 2018).

Taidelähtöisissä tutkimusmenetelmissä taidetta ei lähtökohtaisesti ymmärretä ammattitaiteilijoiden tekeminä taideteoksina vaan kenen tahansa ihmisen taideilmaisullisina tuotoksina (McNiff 2008). Osallistujien taiteellisen ilmaisun taidot ovat näin ollen toissijaisia. Tärkeää on sen sijaan se, että tutkimukseen osallistujat saavat mahdollisuuden kartoittaa, ilmaista ja reflektoida ajatuksiaan ja kokemuksiaan taiteen keinoin (McNiff 2018; Weber 2008).

Taidelähtöiset menetelmät painottavat tutkimukseen osallistujan ja tutkijan välistä suhdetta tutkimuskumppanuutena, kanssatutkijuuksena (Leavy 2018). Siinä osallistujat kohdataan aktiivisina toimijoina ja oman elämänsä asiantuntijoina. Heitä kannustetaan ilmaisemaan omia mielipiteitään ja kokemuksiaan sekä reflektomaan niitä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. (Pyyry 2012.)

Kanssatutkijuus ammentaa osallistavasta toimintatutkimuksesta. Se pyrkii paitsi vahvistamaan

tutkimukseen osallistujien ääntä ja aktiivista toimijuutta, myös rakentamaan mahdollisuuksia osallistujien maailmasuhteen kriittiselle tiedostamiselle. (Kingdon ym. 2007.) Tavoite on luoda sellaisia tutkimuskäytäntöjä, joissa tutkijan ja tutkimukseen osallistujan välinen hierarkia madaltuu. Lisäksi erilaisista taustoista ja lähtökohdista tulevat osallistujat toimivat pelkkää tutkimuskohdetta aktiivisemmin ja osallistuvat esimerkiksi tutkimuskysymysten määrittämiseen, tutkimusaineiston analysoimiseen sekä tutkimustulosten jakamiseen ja tiedottamiseen. (Leavy 2018.)

OSALLISUUDEN VAHVISTAMINEN JA TUTKIJA- OSALLISTUJA-HIERARKIAN MADALTUMINEN

Taidelähtöisessä tutkimuksessa osallistujia pidetään oman elämänsä ja elämäkokemuksensa asiantuntijoina, jotka ilmaisevat ja refleктоivat kokemuksiaan taiteen keinoin (Leavy 2018). Vaikka taideilmaisullinen tuotos, kuten kuva, on itsessään ilmaisuvoimainen, se on myös monimerkityksinen (Barthes 1977). Siksi taidelähtöinen tutkimus korostaa yhteisöllistä merkityksen muodostamista. Kuvien äärellä käytävä merkitysneuvottelu rakentaa tutkimukseen osallistujan ja tutkijan välille tiiviin vuoro vaikutuksen, jossa osallistuja opastaa tutkijaa kuvan tulkinnassa ja sen kautta avautuvassa osallistujan elämäntodellisuuden ymmärtämisessä. Näin tutkijan ja tutkittavan perinteisesti hierarkkinen ja tutkijan asiantuntijuutta korostava suhde purkautuu ja rakentuu uudelleen. Tutkija on kuuntelija, oppija ja kokija, ja osallistuja oman elämänsä asiantuntija ja kanssatutkija, joka opastaa tutkijaa ymmärtämään kokemusmaailmaansa ja elämänsä olosuhteita (Goopy & Kassin 2019).

Osallistuva taidelähtöinen tutkimus on kiinnostunut osallistujan näkemyksistä ja kokemuksista ja avoin sille, että osallistujien kokemukset voivat muokata tutkimuksen kysymyksenasettelua. Tehdäänannot muotoillaan tavallisesti väljästi ja suurpiirteisesti, jotta ne ohjaavat visuaalisten tuotosten tekemistä mahdollisimman vähän. Työntekijöiden kokemuksia työorganisaatiossa tarkastelevassa tutkimuksessa (Martikainen & Hujala 2014) ohjeistimme

KUVALLINEN ILMAISU VOI TOIMIA KIELELLISTÄ ILMAISUA PAREMMIN, KUN ON ILMAISTAVA JA MERKITYKSELLISTETTÄVÄ JÄSENTYMÄTTÖMIÄ KOKEMUKSIA.

osallistujia seuraavasti: ”Piirrä kuva työorganisaatiosi.” Näkökulma ja visuaalisen ilmaisun tapa jäivät osallistujien päätettäviksi. Väljät tehtävänannot antavat osallistujille määräysvaltaa sen suhteen, mitä he haluavat ilmaista ja kertoa omista kokemuksistaan tutkijalle tai toisille tutkimustilanteessa mukana oluille (McNiff 2008; Rose 2016).

Taidelähtöisten menetelmien on huomattu motivoivan ja aktivoivan osallistujia. Syynä on yhtäältä pidetty osallistujien aktiivista toimintaa tutkimuksen aikana ja toisaalta sitä, että osallistujat ovat kiinnostuneita näkemään toistensa visuaalisia tuotoksia ja kuulemaan tulkintoja niistä. (Leavy 2018; Martikainen 2011; 2018.) Esimerkiksi maahanmuuttajien keskuudessa toteutettujen taidelähtöisten tutkimusprojektien on huomattu lisäävän yhteisöllisen kuuluvuuden tunnetta (Hiltunen ym. 2020). Taidelähtöiset menetelmät lisäävät vuorovaikutusta ja yhteistoimintaa tutkimukseen osallistujien kesken, jolloin kanssakäyminen ei toteudu vain yksittäisen osallistujan ja tutkijan vaan myös osallistujaryhmän jäsenten välillä.

KIELEN HAASTEET JA VISUAALINEN LUKUTAITO

Kaikilla, esimerkiksi maahanmuuttajilla tai vammaisilla, ei ole aktiiviseen kansalaisuuteen vaadittavia kielellisen kommunikaation perustaitoja. Monella voi lisäksi olla kokemuksia, joita on kipeää, vaikeaa tai jopa mahdotonta sanallistaa. Erilaisten sosiaalisten jännitteiden vuoksi ihmisten voi olla vaikea ilmaista ajatuksiaan ja kokemuksiaan kielellisesti. Tällöin taidelähtöiset menetelmät voivat tarjota vaihtoehdoisen

tavan ajatusten, kokemusten ja tunteiden ilmaisemiselle. (Mannay 2016; Martikainen 2011.)

Visuaalisia taidelähtöisiä tutkimusmenetelmiä on sovellettu erilaisten marginaaliryhmien, kuten kodittomien (Groot & Hodgetts 2012), turvapaikanhakijoiden (Phillips & Bellinger 2011) ja vankien (Jarldorn 2016), parissa tehdyssä tutkimuksessa. On huomattu, että kuvallinen ilmaisu voi sopia heille kielellistä ilmaisua paremmin, kun on ilmaistava ja merkityksellistettävä jäsentymättömiä kokemuksia. *Photovoice*-menetelmässä osallistujat ottavat tutkimusteemaan liittyviä valokuvia, joiden avulla he voivat näyttää ja kertoa näkemyksiään ja kokemuksiaan tutkijalle ja toisille tutkimukseen osallistujille. Maalataksaan ja piirtäessään osallistujat voivat käyttää värejä ja abstrakteja muotoja ilmaistaakseen kielellisesti jäsentymättömiä kokemuksia. Taidelähtöiset tutkimusmenetelmät mahdollistavat moninaisten ihmisryhmien osallistumisen tutkimukseen. Kokemusten ja mielipiteiden ilmaiseminen taiteen keinoin harjaannuttaa aktiivisen kansalaisuuden taitoja.

Visuaalinen kommunikaatio on yhä tärkeämpää: vastaanotamme ja tuotamme kuvia jokapäiväisessä elämässämme jatkuvasti. Mutta kuten taidelähtöisiä tutkimusmenetelmiä tutkinut Sandra Weber (2008, 42) toteaa, vaikka olemme kuvien ympäröimiä, emme automaattisesti osaa tulkita niitä. Tarvitaan visuaalista lukutaitoa: sekä kykyä ymmärtää visuaalisia viestejä että kykyä tuottaa itse merkityksellisiä visuaalisia viestejä (Mannay 2016; Weber 2008). Visuaalinen taidelähtöinen tutkimus voi olla yhteisöllisen oppimisen muoto, jossa osallistujat oppivat aktiiviseen kansalaisuuteen olennaisesti kuuluvaa kriittistä visuaalista lukutaitoa.

TUNTEET, EMPATIA JA KRIITTINEN REFLEKTIO TAIDELÄHTÖISEN TUTKIMUKSEN OSANA

Taidelähtöiset tutkimusmenetelmät eivät puhuttele ja aktivoi ihmisiä vain älyllisesti vaan myös tunteiden tasolla. Taide sekä ilmaisee että synnyttää tunteita. (Eisner 2008.) Visuaalisia tuotoksia tehdessään ihminen tutkii ja tulkitsee omia tunteitaan, kokemuksiaan ja käsityksiään. Samalla hän rakentaa niihin tietoista suhdetta. Näin taidelähtöiseen työskentelyyn kuuluu olennaisesti omien kokemusten, tunteiden ja

käsitysten refleктоiminen ja niiden tunnistaminen. (Leavy 2018.) Taidelähtöisen median käyttö voi synnyttää kriittistä reflektiota ja herättää havaitsemaan niin omia ajattelu- ja toimintatapoja kuin piiloisia valtasuhteita ja alistavia yhteiskunnallisia käytäntöjä. Parhaimmillaan tiedostamattomien ajattelu- ja toimintatapojen tunnistaminen tuottaa voimaantumisen kokemuksia ja vahvistaa ihmisen toimijuutta (Goopy & Kassin 2019).

Taidelähtöisen työskentelyn kautta ihminen eläytyy toisten ihmisten tunteisiin ja ajatuksiin ja oppii tarkastelemaan maailmaa toisen ihmisen näkökulmasta. Lisäksi taiteellinen työskentely herättää myötätuntoa ja empatiaa paitsi toisia ihmisiä myös eläimiä ja luontoa kohtaan. (Eisner 2008; Martikainen 2011.) Tästä syystä taidelähtöisiä menetelmiä on käytetty runsaasti esimerkiksi ilmastonmuutosta koskevissa tutkimuksissa (Bentz 2020; Burke ym. 2018).

TAIDELÄHTÖINEN TUTKIMUSTULOSTEN JULKAISEMINEN

Taidelähtöisen tutkimuksen piirissä on 2010-luvulta lähtien pohdittu kriittisesti tieteellisen julkaisemisen tapoja. Kriittikin kohteena on ollut se, etteivät tieteelliset julkaisut saavuta laajempaa yleisöä. Taidelähtöisiä ilmaisumuotoja, esimerkiksi piirustuksia, valokuvia, videoita, sarjakuvia ja ääniteoksia, on alettu käyttää joko tutkimusjulkaisuina tai niiden osina. Taidelähtöisillä tuotoksilla usein tiivistetään ja havainnollistetaan kielellisiä tutkimusraportteja ja tehdään niistä helpommin ymmärrettäviä (Rose 2016). Samalla ne itsessään voivat olla kokemusperäistä tietoa ilmentäviä tutkimusjulkaisuja, jotka haastavat tieteen rationaalisen ajattelun ylivaltaa. (Leavy 2018; Rose 2016.) Muuhun kuin kirjoitettuun kieleen perustuvien julkaisumuotojen kehittämistä voi pitää myös tutkimuseettisenä tekona, avaavathan ne osallistumisen mahdollisuuksia erityisryhmiin kuuluville, kuten näkövammaisille tai niille, joilla on riittämätön kielitaito.

Taidelähtöisten tutkimushankkeiden tuotoksia ja tuloksia esitetään myös näyttelyinä ja esityksinä (Hiltunen ym. 2020; Jäntti 2019; Kurki 2020). Tällöin tutkimukseen osallistujat ovat aktiivisesti mukana niiden sisällön suunnittelussa ja toteutuksessa.

Usein tapahtumiin sisältyy vuorovaikutusta, jossa osallistujat esittelevät tutkimusprojektin tuotoksia yleisölle. Näyttelymuotoiset tutkimusjulkaisut tarjoavat osallistujille tilaisuuden toteuttaa aktiivista kansalaisuutta yhdessä toisten osallistujien, tutkijoiden ja näyttelyorganisaatioiden, esimerkiksi museoiden, henkilökunnan kanssa.

POHDINTA

Kun taidelähtöisiä tutkimusmenetelmiä tarkastellaan siltä kannalta, miten ne voivat olla mukana vahvistamassa aktiivisen kansalaisuuden taitoja ja tavoittaa yhä moninaisempia kohderyhmiä, olennaista on niiden mahdollistama toiminta ja vuorovaikutus. Aina taidelähtöinen tutkimus ei onnistu kuten toivotaan eikä sovi kaikkiin tilanteisiin.

Aktiivisen kansalaisuuden ideaan ovat perinteisesti kuuluneet yhteisöllisyys ja yhteisten tavoitteiden puolesta toimiminen (Kersh 2021). Yhä kärjistyvä polarisaatio ja luonnon häikäilemätön hyväksikäyttö ovat saattaneet ihmiskunnan ja planeettamme tilanteeseen, jossa olemme vieraantuneet itsestämme, toisistamme ja luonnosta. Tarvitsemme kipeästi käytäntöjä, joiden avulla ymmärrämme syvällisesti sanojemme ja tekojemme seuraukset sekä motivoitumme muuttamaan sosiaalisesti ja ekologisesti kestämätöntä toimintatapaamme.

Taidelähtöisen tutkimuksen osallistuva lähestymistapa, järkeä ja tunnetta nivova orientaatio sekä empatiaa ja kriittistä reflektiota edistävä yhteisöllinen toiminta voivat rakentaa ekososiaalista sivistystä ja tietoisuutta, joka yhdistää ihmisiä omiin tunteisiinsa, toisiin ihmisiin ja luontoon. Nyt jos koskaan on taiteen vuoro.

JARI MARTIKAINEN
FT, YTT, yliopistotutkija
yhteiskuntatieteiden laitos
Itä-Suomen yliopisto
 <https://orcid.org/0000-0001-8027-2417>

- Annette, J. (2009). Active learning for active citizenship. Democratic citizenship and lifelong learning. *Education, Citizenship and Social Justice*, 4(2), 149–160. <https://doi.org/10.1177/1746197909103934>
- Barthes, R. (1977). Rhetoric of the image. Teoksessa *Image-Music-Text*. Kääntänyt S. Heath. New York: Hill and Wang, 32–51.
- Bentz, J. (2020). Learning about climate change in, with and through art. *Climate Change*, 162, 1595–1612. <https://doi.org/10.1007/s10584-020-02804-4>
- Burke, M., Ockwell, D. & Whitmarsh, L. (2018). Participatory arts and affective engagement with climate change: The missing link in achieving climate compatible behaviour change. *Global Environmental Change*, 49, 95–105. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2018.02.007>
- Clough, P. T. (2007). Introduction. Teoksessa P. T. Clough & J. O'Malley Halley (toim.) *The Affective Turn: Theorizing the Social*. Durham: Duke University Press, 1–33.
- Cole, A.L. & Knowles, J.G. (2008). Arts-informed research. Teoksessa J. G. Knowles & A. L. Cole (toim.) *Handbook of the Arts in Qualitative Research. Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*. Los Angeles: Sage, 55–70.
- Eisner, E. (2008). Art and knowledge. Teoksessa J. G. Knowles & A. L. Cole (toim.) *Handbook of the Arts in Qualitative Research. Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*. Los Angeles: Sage, 3–12.
- Endrizzi, F. & Schmidt-Behlau, B. (2021). Active participatory citizenship for and with young adults in situations of risk – On the cover and under-cover. Teoksessa N. Kersh, H. Toiviainen, P. Pitkänen & G. K. Zarifis (toim.) *Young Adults and Active Citizenship. Towards Social Inclusion through Adult Education*. London: Springer, 39–55.
- Goopy, S. & Kassan, A. (2019). Arts-based engagement ethnography: An approach for making research engaging and knowledge transferable when working with harder-to-reach communities. *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 1–10. <https://doi.org/10.1177/1609406918820424>
- Groot, S. & Hodgetts, D. (2012). Homemaking on the streets and beyond. *Community, Work & Family*, 15(3), 255–271. <https://doi.org/10.1080/13668803.2012.657933>
- Harju, A. (2006). Aktiivinen kansalaisuus ja siihen kasvaminen. Teoksessa J. Tuomisto & P. Salo (toim.) *Edistävää ja viihdyttävää aikuiskasvatus. Aulis Alanen aikuisopetuksen laatua etsimässä*. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 85–112.
- Hiltunen, K., Säskilähti, N., Vallius, A., Pöyhönen, S., Jäntti, S. & Saresma, T. (2020). Anchoring belonging through material practices in participatory arts-based research. *Forum Qualitative Social Research*, 21(2), 1–28. <https://doi.org/10.17169/fqs-21.2.3403>
- Hoskins, B., Janmaat, J. G. & Villalba, E. (2012). Learning citizenship through social participation outside and inside school: An international, multilevel study of young people's learning of citizenship. *British Education Research Journal*, 38(3), 419–446. <https://doi.org/10.1080/01411926.2010.550271>
- Jarldorn, M. (2016). Picturing creative approaches to social work research: Using photography to promote social change. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 28(4), 5–16. <https://doi.org/10.11157/anzswj-vol28iss4id293>
- Jäntti, S. (2019). Kodin merkitysten rakentuminen. Koti! Paikka maailmassa -esityksessä. Teoksessa K. Hiltunen & N. Säskilähti (toim.) *Kuulumisen reitit taitteissa*. Eetos-julkaisuja, 21. Turku: Eetos ry, 275–300.
- Kersh, N., Toiviainen, H., Zarifis, G. K. & Pitkänen, P. (2021). Active citizenship, lifelong learning and inclusion: Introduction to concepts and contexts. Teoksessa N. Kersh, H. Toiviainen, P. Pitkänen & G. K. Zarifis (toim.) *Young Adults and Active Citizenship. Towards Social Inclusion through Adult Education*. London: Springer, 1–18.
- Kindon, S., Pain, R. & Kesby, M. (2007). Participatory action research. Origins, approaches and methods. Teoksessa S. Kindon, R. Pain & M. Kesby (toim.) *Participatory Action Research Approaches and Methods. Connecting People, Participation and Place*. London: Routledge, 9–18.
- Korsgaard, O. (2001). Why has citizenship become such a vogue word? Teoksessa O. Korsgaard, S. Walters & R. Andersen (toim.) *Learning for Democratic Citizenship*. The Danish University of Education. Kööpenhamina: Walters & Andersen, 9–15.
- Koskinen, I. (2016). Miten humanistinen tiede vaikuttaa yhteiskunnassa. *Tiedepolitiikka*, 41(4), 33–40.
- Kurki, T. (2020). *Näyttely julkaisemisen välineenä*. Puheenvuoro Tiedejulkaisemisen päivässä 8.10.2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020101684293>
- Leavy, P. (2018). Introduction to arts-based research. Teoksessa P. Leavy (toim.) *Handbook of Arts-Based Research*. New York: The Guilford Press, 3–21.
- Mannay, D. (2016). *Visual, Narrative and Creative Research Methods. Application, Reflection and Ethics*. Abingdon: Routledge.

- Martikainen, J. (2011). *Käsitettävä taidehistoria. Kuvälähtöinen malli taidehistorian opetukseen kuvallisen ilmaisen ammatillisessa perustutkinnoissa*. Väitöskirja. Jyväskylä: Yliopistopaino.
- Martikainen, J. (2018). The promise of visual approaches in organizational and management research. Teoksessa W. Thomas, A. Hujala, S. Laulainen & R. McMurray (toim.) *The Management of Wicked Problems in Health and Social Care*. New York: Routledge, 235–249.
- Martikainen, J. & Hujala, A. (2014). Piirretty työorganisaatio – Kokeilu kuvälähtöisen menetelmän soveltamisesta organisaatio- ja johtamistutkimukseen. *Premissi – Terveys- ja sosiaalialan johtamisen aikakauslehti*, 9(5), 35–44.
- McNiff, S. (2008). Art-based research. Teoksessa J. G. Knowles & A. L. Cole (toim.) *Handbook of the Arts in Qualitative Research. Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*. Los Angeles: Sage, 29–40.
- McNiff, S. (2018). Philosophical and practical foundations of artistic inquiry. Creating paradigms, methods, and presentations based in art. Teoksessa P. Leavy (toim.) *Handbook of Arts-Based Research*. New York: The Guilford Press, 22–36.
- Mitchell, W.J.T. (1994). *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mustajoki, A. (2017). Tutkimuksen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden eettisiä kysymyksiä. *Tieteessä tapahtuu*, 36(5), 4–13. <https://journal.fi/tt/article/view/65823>
- Neville, M. (2015). The embodied turn in research on language and social interaction. *Research on Language and Social Interaction*, 48(2), 121–151. <https://doi.org/10.1080/08351813.2015.1025499>
- Phillips, C. & Bellinger, A. (2011). Feeling the cut: Exploring the use of photography in social work education. *Qualitative Social Work*, 10(1), 86–105. <https://doi.org/10.1177/1473325010361999>
- Pyry, N. (2012). Nuorten osallisuus tutkimuksessa. Menetelmällisiä kysymyksiä ja vastausyrittäviä. *Nuorisotutkimus*, 1, 36–53.
- Rose, G. (2016). *Visual Methodologies. An Introduction to Researching with Visual Materials*. Los Angeles: Sage.
- Salonen, A. O. (2013). Ekososiaalinen sivistys kulttuurin kulmakiveksi. Teoksessa M. Laine & P. Toivanen (toim.) *Kestävä kasvatusta – kulttuurista etsimässä*. Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seuran julkaisuja 6. Helsinki: Erweko Oy, 40–69.
- Salonen, A. O. & Bardy, M. (2015). Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. *Aikuiskasvatus*, 35(1), 4–15. <https://doi.org/10.33336/aik.94118>
- Toiviainen, H., Kersh, N. & Hyytiä, J. (2019). Understanding vulnerability and encouraging young adults to become active citizens through education: The role of adult education professionals. *Journal of Adult and Continuing Education*, 25(1), 45–64. <https://doi.org/10.1177/1477971419826116>
- Turtiainen, K., Kokkonen, T. & Viitasalo, K. (2018). Aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet kotouttamistyön ulkoisten ehtojen ja maahanmuuttajien tarpeiden ristipaineissa. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 26(4), 343–360. <https://doi.org/10.30668/janus.76453>
- Weber, S. (2008). Visual images in research. Teoksessa J. G. Knowles & A. L. Cole (toim.) *Handbook of the Arts in Qualitative Research. Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*. Los Angeles: Sage, 41–53.
- Zarifis, G. K. (2021). Active citizenship programmes for unemployed young adults with low skills in southern Europe: Participation, outreach, and barriers. Teoksessa N. Kersh, H. Toiviainen, P. Pitkänen & G. K. Zarifis (toim.) *Young Adults and Active Citizenship. Towards Social Inclusion through Adult Education*. London: Springer, 19–35.